

Bilgi Kapılarını Açmak

Douglas SLOAN, Prof. Dr.

Columbia University Teachers College

Atıf/©– Sloan, D. (2003). Bilgi kapılarını açmak. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 157-172.

Özet– Modern bilinç gittikçe artan oranda tek yönlü olarak saldırıya uğramakta ve savunulmaktadır. Modern bilinç gittikçe artan bir şekilde –her ikisi de genellikle tek boyutlu olmak kaydıyla– saldırıya uğramakta ve savunulmaktadır. Aslında modern bilinç insanoğlu için bir çok olumsuzluk sonuç içermekle birlikte önemli yararlı etkilere de sahiptir. Ayrıca gerçekleşmemiş, ama büyük ölçüde olumlu bir çok potansiyele de sahiptir. Eğer modern bilincin olumsuz yönlerini yenmek ve olumlu potansiyellerini gerçekleştirmek istiyorsak, tarzımızı temelden dönüştürmemiz gerekmektedir. Bu makale, bilgi hakkındaki dominant modern varsayımların olumsuz sonuçlarını incelemekte ve bilgi yoll arımızın olumsuzluğun ötesine aktarılması, modern bilincin, olumlu yönlerini gerçekleştirecek şekilde temelden dönüştürülmesi için neler yapılması gerektiğini ele almaktadır.

Anahtar Sözcükler– Bilgi, Bilmek, Bilme Yolları, Modern Varsayımlar, Şuurun Tekamülü.

Modern Düşünce Yapısının Varsayımları

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca bilgi ve bilinebilir realite konusundaki üç varsayım, modern düşünce ve bilince gittikçe egemen hâle geldi. Bu üç varsayımın hepsi de günümüzde çeşitli yerlerde sorgulanmaya başladı. Yine de bu varsayımlar tuhaf bir şekilde moderndir ve modern bilgi ve deneyim üzerindeki etkisi güçlü, hatta, belirleyici olmaya devam et-

mektedir. Bu varsayımlar o kadar derine işlemiştir ki, bizler görünüşte çok aydın ve onların idrakinde olduğumuz zamanlarda bile, bunlar bizim bilgiyi kavrama sürecinde beklenmedik, hatta çoğu zaman fark edilemeyen bir şekilde tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Owen Barfield'in işaret ettiği gibi (Barfield, 1979: 79), bu varsayımlar modern insanın derininde bilinçaltı alışkanlıklar olarak yatmakta, gerçek ve modern kolektif bilinçaltını oluşturmaktadır. Bunlar Huston Smith'in (1979; 1989) adlandırdığı şekliyle "modern düşünce yapısı"nın temeli olup modern öncesi ve anti-modern varsayımları bilinçli olarak dahil ettiğimiz zamanlarda bile, beklentilerimizi, eylemlerimizi ve sezgilerimizi etkilemektedir.

Bu *varsayımların ilki*; modern bilincin karakteristik biçimi olan "seyreden şuur"dur (Lehrs, tarihsiz). Bu varsayım ayrıca nesnelci bilme varsayımı olarak da tanımlanabilir ki özne ile nesne arasındaki -şimdilerde kötü bir şöhere sahip olan- Kartezyen ayırmadan türetilmiştir. Bu görüş, ne öğrenen ne de öğrenilen temelde birbiriyle bağlantılı değilmiş ve süreç içinde karşılıklı olarak etkilenmiyormuş gibi öğrenenin, akıldan bağımsız nesneler dünyasına yalnızca yukarıdan bakan ve bu dünyayı tanımlayan bir seyirci olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayıma göre; eğer bir şeyi gerçekten bilmek istiyorsak, kendimizi mümkün olduğu kadar ondan uzaklaştırmalı ve onu yalnızca seyirci olarak tanımlamalıyız.

Modernitenin *ikinci varsayımı* bağlantılı ve epistemolojik bir varsayımdır ki, buna göre biz ancak olağan fiziksel duyularımız aracılığıyla verileni ve duysal deneyim yoluyla alınanı öğrenebiliriz. Bu görüşe göre görünmeyen realiteler bazen prensip olarak duyumsaldır fakat olağan duysal aygıtlarımız tarafından algılanamayacak kadar küçük ya da büyüktürler. Bunlar ancak gerekli aletlere (örneğin yeterince güçlü bir mikroskop ya da teleskop) sahip olmamız durumunda algılanabilirler ya da basitçe bilinemez olarak görülebilirler: aslında vardırlar, ancak bilinemezler.

Modernitenin *üçüncü varsayımı* ise metafizik varsayımdır. Buna göre realite nihayetinde nicel -bilinçsiz ya da yaşamsız- dir ve fiziksel neden-sonuç ilişkisi, dışsal ilişki bağlamında yani mekanistik olarak anlaşılabilir. On dokuzuncu yüzyılda öğrenilebilir realiteye ilişkin bu nicel-mekanistik görüş ölü, anlamsız, mekanik bir evrene ilişkin kapsayıcı bir tablo hâlinde genişletildi. Bu görüş başlangıcından itibaren eleştirildiyse de önemli etkiler yapmıştır ve modern bilinç üzerinde de güçlü bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir (bkz. Griffin, 1988).

Bu varsayımlar insan anlayışı ve kültürü bakımından ne gibi temel sonuçlar doğurur? Tablo hem olumlu hem de olumsuzdur ve her iki yönünün de anlaşılması gerekir. Modern düşünce yapısını eleştirirken, bazı çağdaş eleştirmenlerin aksine, bu yapıya ilişkin her şeyi, ama her şeyi, atma çağrısı yapmayacağım. Moderniteye karşı hangi eleştiriler yapılırsa yapılsın, modern bilinçte yer alan olumlu potansiyeller de gözden ırak tutulmamalıdır.

Bu olumlu potansiyeller nelerdir? Birkaç yıl önce Fransız sosyolog Jacques Ellul modern Batı kültürünün üç büyük olumlu unsurunu tanımlamıştır: *teknik akıl, doğmakta olan bireycilik ve bireysel değer duygusu ve gerçek özgürlük olasılığı* (Ellul, 1978). Bu makalede ayrıntılarına girmeksizin ele alabileceğimiz ilginç husus; bu olumlu potansiyellerin gizemli bir şekilde özne-nesne ikilemi ve modern dünyanın nicel-mekanistik varsayımlarına bulaştırılmasıdır. Denetleyici aklın (ya da teknik aklın) nesnelliği ve duygulara, yani insan öznesine karşı objektif bir dünya anlayışı ile birlikte birbirine geçmiş bir dünyadan kopma duygusu ve artan bir bireysel kimlik bulunmaktadır. Berrak, güçlü bir bireysellik düşünce ve duygusu dikkate alındığında, ayrıca serbest, kendi kendini belirleyen eylem olasılığı bulunmaktadır. H. Richard Niebuhr'un (1978) ifadesiyle, sorumlu bir benlik olasılığı bulunmaktadır.

Modern düşünce yapısına karşı yöneltilen eleştiriler ne olursa olsun, bu eleştirilere verilecek hiçbir cevap, bu düşünce yapısının olumlu potansiyellerini korumadıkça ve güçlendirmedikçe yeterli olmayacaktır. Ancak bu olumlu potansiyeller hızla ortadan kaybolmaktadır. Bu ortadan yok oluşun nedeni de, paradoksal olarak, aynı modern düşünce yapısı içinde bulunabilir. Modernitenin varsayımlarının olumsuz sonuçları, şimdi olumlu sonuçlarını tehdit etmektedir.

İlk plânda, tamamen nicel, mekanistik ve duyu bağımlı bilme yolu insan deneyiminin en önemli boyutlarıyla başa çıkamaz. Tanımı itibariyle bu tarz, nitelik dünyasının bütünüyle başa çıkamaz. Nitelik alanına, realitesinin bütünü duyusal olarak verileni aşan renk, ses, koku vb. tamamıyla duyusal deneyimle ilişkili şeyler dahil edilebilir. Ayrıca nitelik başlığı altına anlam, değer, maksat, hakikat, güzellik, iyilik gibi yaşadığımız daha geniş realiteler de dahil edilir. Bilmenin tamamen nitel yolları ne yaşamla ve doğadaki büyüme ile başa çıkabilir ne de fiziksel-mekanik yönleri dışında herhangi bir kişilik sahibi varlığı kapsayabilir. Bu bilme tarzında, insanog-

lu -bitki ve hayvan âlemlerine mensup varlıklar gibi- çıplak maddî elementlere indirgenir; böylece ahlâkî ve ruhî boyutu hiç ele alınmaz.

Bilmenin dominant usulleri nitelle ve duyusal olmayanla başa çıkamaz; bu özelliklerle ilişkili her şey gittikçe artan şekilde yalnızca bilinemez değildir, aynı zamanda fiilen gerçek dışı olarak görülmeye başlamıştır. Din, etik, sanat ve kişisel-cemaatsel anlamlar ve değerler savunmaya çekilmiştir ve sürekli olarak yaşamlarımızdaki yerlerine gerekçe bulmaya zorlanmaktadır. Bunu üniversite müfredatında görüyoruz: nitellikle ilişkili konular -din, metafizik, edebiyat, şiir ve sanat- nicellikle bağlantılı derslerle eşit düzeyde yer almalarına gerekçe bulmaya zorlanmaktadır. Malî darboğaz zamanlarında daima ilk feda edilen, biyokimya ya da bilgisayar bilimleri değil, sanattır.

Bilmenin bu dar şekliyle bağlantılı ikinci bir sonuç da insan doğası ve tabiatın tıraşlanmış model ve imajlarının düşüncemizde bol ve egemen olması, araştırma pratiğimizi ve eğitimimizi her düzeyde yönlendirmesidir. Bu modellerin bazıları oldukça indirgemecidir. Ancak kendi düşüncelerinde tam bir indirgemeciliği benimsemeyen bilim adamları bile, fiilî araştırmalarında tamamen realitenin mekanistik ve indirgemeci modellerine bağımlıdır. Örneğin yakın dönemde Francis Crick (1994) tarafından ifade edildiği üzere: bütün insanî mutluluklar ve üzüntüler, hatıralar, tutkular ve kişisel kimlikler kendi hâlleriyle “sinir hücreleri ve onların bağlantılı moleküllerinin geniş bir birleşik hâlinin davranışından başka bir şey değildir.”

Tıpta, tarımda, biyolojide, bilişim bilimlerinde, beyin araştırmalarında -hemen hemen her alanda- mekanistik araştırma ve uygulama metotları yaygındır. Lâboratuvarlarımızda ve sınıflarımızda, mekanistik insan imajları ve modelleri neredeyse münhasıran araştırmayı, öğretimi ve teknolojik gelişmeleri yönlendirmektedir. Sonuçlar etik, tıbbî, ekolojik ve kültürel ikilemler doğurmakta, insanoglunun bütünlüğü lâboratuvarda üretilen ve sonra talihsiz kamuoyuna sunulan insanî realitelerden daha azını teyit etmeye indirgenmektedir. Bu arada, nitel doğa -etrafımızdaki ve içimizdeki doğa, güzelliğin ve yaşamın doğası- bitmek bilmez bir şekilde parçalanmaya devam etmektedir. Bilim ve teknolojimiz, yaygın bilme modellerinde bu güzel doğaya neredeyse hiç yer ayırmamaktadır.

Bu durum modern bilme yollarımızın üçüncü sonucuna, modern dünyanın merkezî modern düalizminin yaratılması ve sürdürülmesine -yani bir yandan bilgi ve diğer yandan inanç, değerler ve anlam arasında mevcut bulu-

nan ayırma- işaret etmektedir. Münhasıran nicel, duyuya bağımlı bilme yolunda güdüsel değerlere ve etik amaçlara yer yoktur. Bunlar yalnızca keyfi ve irrasyonel olarak görülebilir. Ancak değerler gerçek bilgiyle bağlantılı olarak ele alınamaz; onlar birey ya da toplum tarafından irrasyonel ve dogmatik olarak ileri sürülebilir. Benlik, toplum ve doğanın modern bilme yollarımız tarafından erozyona uğratılması gibi, onları destekleyen değerler de parçalanmaktadır. İnsanlar yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan değerlere sarılmakta, ancak onlarda öğrenilebilir realite olarak alınabilecek bir temel bulamamaktadırlar. Bu nedenle gittikçe artan oranda bu değerleri dogmatik olarak savunmayı seçmekte ve eğer tehdit artarsa, ya onları terk etmekte veya onlar için öldürmektedirler. Böylece modern dünyada birbirini güçlendiren ve besleyen iki ana fenomenin yükseldiğine tanık oluyoruz: bütün hakikat ve ahlâk duygusunun buharlaşması ve her bakımdan gelişen, milliyetçi, etno-merkezci ve dinsel-siyasal-bilimsel fundamentalizm. Nihayet modern düşünce yapısının belki de en ciddi sonucu kendi potansiyellerinin değerini düşürmesidir. Düşünme daha geniş anlamla ve diğer insanlarla bağlarını kaybetmekte, sert ve yırtıcı hâle gelmekte veya bütünün içinde yok olmaktadır. Nitel yönlendirmeden yoksun özgürlük ise tamamen kaybolmaktadır.

Bilmenin Dönüştürülmesine Doğru

Günümüzde vukûfla ilgili temelden nitel bir değişiminin gittikçe daha zaruri hâle geldiğini gösteren bir çok gösterge bulunmaktadır. Bilmede seyirci duruşuna, katılımcı bilme kavramları tarafından ciddi biçimde meydan okunmaktadır. Meydan okuyanlar ekolojik araştırmalar, hermenötik ve hepsinden öte kuantum fiziğidir. Bu meydan okuma mekanikçi dünya görüşünün Whiteheadian süreci düşüncesinden, ekolojik bilime (tekrar) ve felsefi fenomenolojiye kadar çeşitli kaynaklardan türetilen organik metaforlarla yapılmaktadır. Bütün gerçek bilginin duyularla bağımlı olduğu varsayımı bile bazı yerlerde (örneğin bilinç-bilim antik yollarını keşfedenler ve sağlık-akıl-beden araştırmacıları tarafından) eleştirilmektedir.

Modernitenin merkezî varsayımlarına yönelik bütün bu meydan okumalar, bizi bilme yollarımızda kökten bir dönüşüm olasılığı üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Ancak, şu anda bulundukları hâllerleriyle, bu meydan okumalar son derece sınırlı, yetersiz, ayrıca çoğu zaman tutarsız ve kafa karıştırıcıdır. Eğer gerçek bir dönüşümün sağlanması isteniyorsa, bu sınırlama-

lar ve karışıklıkların tanınması hayati önem taşımaktadır. Örneğin, objektivite fikri, seyirci olarak (nesneden uzak) ayrılmış bilen fikri gittikçe artan oranda reddedilmekle birlikte, mekanikçi ve nahif ampirik varsayımlar hâlâ yerinde durmaktadır. Bu nedenle modern fizik bütünüyle ve hatta indirgemecilik düzeyine kadar nicel olarak kalmaya devam etmektedir. Elbette söz konusu miktarlar artık eski katı, müşahhas nesnelerin ölçütleri değildir; bunlar tamamen formal sayı, güç ve hareket miktarları hâline dönüşmüşlerdir. Ancak yine de motive eden tamamen nicel düşüncedir. Üstelik bilimin belli alanlarında (örneğin genetik araştırma), insan doğası dahil canlı doğa bütününe mekanikçi ve indirgemeci yaklaşımlar şimdi olduklarından daha güçlü olamazlardı.

Ancak yanlış anlamayı önlemek için önlem alınması gerekir. Bilgi ve bilinebilir realiteye ilişkin dominant varsayımların süregelen eleştirisi, şimdi mevcut bilim ve eğitimimizin nihai amaçlarını ve pratiğini belirlerken, nicel bilim dahil olmak üzere hiçbir bilimi reddetmemelidir. Ele aldığımız varsayımlar tarihsel olarak modern bilimle ilişkilidir ve gördüğümüz gibi, bilimsel araştırma ve teknolojik uygulamanın yönleri ve sınırları üzerinde muazzam bir etkiye sahiptir. Ancak bunlar bilime özgü değildir; bilimin içinde geliştiği geniş sosyo-tarihsel konteksten bilime ithal edilmiştir ve aslında bilimsel olarak yabancı ve yozlaştırıcı unsurların bilime dahil edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle bu varsayımları eleştirmek bilimi terk etmek değildir; aksine bilimi kendi olasılıklarının –örneğin yaşama, gelişmeye ve kalkınmaya dair olup, münhasır bir mekanistik ve nicel bilme yolunun inkâr edebileceği, ağır biçimde budayabileceği ya da başka bir şeye indirgeyebileceği bilgi olasılığının– gerçekleştirilmesinin engellenmesinden kurtarmaya başlamaktır.

O zaman bilmemizin temelden dönüştürülmesi, özünde neleri gerektirebilir? Bu soruya ilk olarak *bilincin evrimi* kavramının ışığında yaklaşmak istiyorum. Modern aklın genel karakteristiklerinden birisi, bilincin evrimi kavramından yoksun olması ve hatta bu kavramı reddetmesidir. Modern akıl, fikirler tarihi mefhumunu kabul etmektedir. Bunun nedeni muhtemelen bu kavramın daha önceki kuşaklar ve kültürlerinkine nazaran daha gelişmiş ve daha doğru görünmesidir. Antik insanların fikirlerinin bizimkilerden farklı olabileceği, çünkü onların kendilerine ve dünyaya ait deneyimlerinin radikal biçimde ve nitel olarak bizimkinden farklı –muhtemelen bir çok yönden daha zengin ve derin– olduğu modern aklın pek hatırına gelmemektedir.

İstisnalar olsa da, bazı düşünürler bilincin evrimine kanıtlar aramaya baş-

lamışlardır. Örneğin kültürel yöntemlerdeki değişikliklere; dinde, sanatta ve bilimdeki değişimlere; benlikte, doğada ve toplumdaki farklı yaklaşımlara ve sözcüklerin anlamındaki değişimlere işaret etmektedirler (bkz. Barfield, 1944, 1965, 1967, 1979, 1985; Berdyaev, 1949; Cobb, 1967; Gebser, 1985; Jaspers, 1953; Jaynes, 1976). Bir Kutsal Kitap bilgini olan Stephen Prickett'in ortaya koyduğu gibi, insan bilincindeki köklü değişime uzun süre öncesinden itibaren işaret eden önemli bir düşünürler geleneği bulunmaktadır. Prickett bu geleneğe Vico, Herder, Coleridge, Owen Barfield ve Paul Ricoeur'u dahil etmektedir (Prickett, 1986). Bu geleneğin, özellikle, Owen Barfield ve onun da dayandığı kişi olan Rudolf Steiner tarafından sunulan şekline dikkat çekeceğim (McDermott, 1984).

Bu düşünürler tarafından sunulan tablo insan bilincindeki değişimin resmi- dir; bu değişim ise kozmosla birleşme ve bütünleşmenin orijinal anlamı, Owen Barfield'in "orijinal katılım"ın bir parçası olarak tanımladığı bir bilinç hâli içinde, yaratılışla birlikte başlar (Barfield, 1965). Zamanla geniş bütün- le birlik duygusu, artmakta olan bireysel öz-bilinç ve öz-kimlik duygusuyla birlikte, gittikçe artan bütünden ayrılma hissine dönüştü. İnsanoğlu, içinde bireyin öz-kimliğinin eksik olduğu bir orijinal katılım hâline, zamanla kendisine ait ayrı ve bireysel bir bilinç sahibi olarak belirmeye başladı.

Orijinal katılımın yavaş yavaş kaybolması iki yolla yaşanabilir. Bunu ya- şamanın birinci yolu derin bir kayıp –ilâhî temelin kaybı– hissi, bir geri çekilme, tanrıların ölümü ve yaşam, ruh ve anlamla dolu bir doğa dün- yasının kaybı duygusudur. Antik insanların tarihsel kayıtları içinde bu derin kayıp hissi ve ona eşlik eden mutsuzluğa ilişkin bir çok kanıt bu- lunmaktadır (bkz. Jaynes, 1976).

Orijinal katılımın kaybolup gitmesini yaşamamanın bir başka yolu da kişinin gittikçe büyüyen bir içsellik duygusuna, kendi içinde bir kimlik –artık tan- rıyla, doğayla, atalarıyla veya kabilesiyle özdeşleşmeyen bir kimlik– inşa et- me duygusuna sahip olmasıdır. Doğadaki ve kozmostaki kendiliğinden va- rolan güçlerle doğrudan ilişkisinin yok olması da yeni bir içsellik hissi, bi- reysel kimlik ve bireysel özgürlüğün doğabileceği bir alan yaratmıştır. Ori- jinal katılımın kaybına ayrıca yeni tür bir düşüncenin ortaya çıkışı eşlik eder. Bu, artık tamamen tanrılar, doğa ya da grup biçimlerinde belirlenme- yen kişinin gittikçe artan oranda kendisine ait olarak hissettiği yeni bir dü- şüncedir. Sanki kozmik güçler orijinalinde zamanla içerisine yerleşmeksizin insanoğlunu yeterince kapsamış gibidir.

Benliğin sonuçta dünyadan –kutsalın, doğanın ve grubun dünyasından– kopuşu, içsel özgürlük ve sorumluluk nedeniyle dünya ile iş birliği ve yenden birleşme vaadi sunmaktadır. Ancak aynı bireysellik, özgürlük potansiyeli ile bağlantılı olduğu için, aynı zamanda daha fazla ayrılma, tecrit ve yabancılaşıma –bütün anlamlardan ve bütün sevgilerden ve sonunda kendisinden bile koparılma– olasılığı taşımaktadır. Bu ayrılma süreci zamanımızda sıklıkla aşırıya götürülüyor gibi görülmektedir.

Ancak belki de, başkalarıyla sevgi yoluyla birleşebilecek olan evrensel bireycilik potansiyelinin tamamen gerçekleştirilmesi, tamamen ayrılma ve yabancılaşıma olasılığının riske edilmesini de gerektirmektedir. Doğadan ve kozmostan bütün anlamın çıkarılıp atılması, dünyanın tamamen gözden düşmesi ve peşinden bütün anlam ve sevgi bağlarının insan ruhundan silinmesi belki de bunların olumlu zıtlarının da tam anlamıyla gerçekleştirilmesi olasılığını doğurabilir. Çağımızın trajedisi gerekli olasılıkların (ayrılma, yabancılaşıma, yalnızlık ve saldırganlık) gereksiz hakikatler hâline gelmesidir.

Rus din felsefecisi Nicolas Berdyaev, *The Realm of Spirit and the Realm of Caesar* adlı eserinde (1952: 47-48) bilincin çeşitli aşamalar içeren bu evrimin bir resmini sunmaktadır. Bilincin evrimini tanımlamanın tek yolu yazarın yaptığı değildir, ancak yazar süreçteki ana aşamaların canlı, ama şematik bir resmini sunmaktadır. “İnsanın kozmosla ilişkisinde dört dönemi belirleyebiliriz” diyor Berdyaev:

- (i) İnsanın kozmik yaşama dalması, objektif dünyaya bağımlılığı; insanî kişilik henüz tam olarak gelişmemiştir, insan henüz doğayı fethetmemiştir: doğaya yönelik ilişkileri hâlâ sihir ve mit bağlamındadır (ilkel hayvan yetiştiriciliği, tarım, kölelik),
- (ii) İnsan kozmik güçlerin etkisinden, doğanın ruhları ve şeytanlarından kurtulur, teknikten çok egzersiz yoluyla mücadele eder (ekonominin ilk ortaya çıkış şekilleri, ırgatlık),
- (iii) Doğanın makineleşmesi, doğanın bilimsel ve teknik kontrolü, sanayinin kapitalizm formunda gelişimi, işçiliğin doğuşu ve üretim araçlarının suistimali yoluyla köleleştirilmesi, ücret karşılığı işçiliğin satılmasının gerekli hâle gelişi,
- (iv) Sonsuz derecede büyük ve sonsuz derecede küçüğün keşfiyle kozmik düzenin bozulması, organikten farklı yeni bir örgütlenmenin oluşumu, teknoloji ve makineleşme, insanın doğa karşısında korkunç bir güç biriktirmesi ve kendi keşiflerine köle olması.

Zamanın akışı belli bir rol oynasa da, insanla doğa arasındaki ilişkideki bu aşamalar tipolojik ve kronolojik değildir. Ama şimdi teknoloji çağına geldiğimizde, başka korkunç temalar ortaya çıktı. Bir zamanlar insan doğanın şeytanlarından korkarken ve Hz. İsa insanı kötülüklerden kurtarmış iken, şimdi dünya çapında tabiatın makineleştirilmesiyle insan terörün kurbanı hâline gelmiştir. Bu, dünyevileşmenin son aşaması, merkezin çözülmesi ve çeşitli otonom alanların gelişimidir ki, bunlardan birisi totaliter tanınma talep etmektedir. İnsan şimdi bu otonom alanların kısıncındadır.

Sonra Berdyaev, köklü bir gelecek dönüşümü ve yön değişimi olasılığına bakarak şunları eklemektedir: İnsanla doğa arasındaki ilişkide beşinci bir dönem görebiliriz. Bu dönemde insanın doğa güçlerini daha fazla kontrol etmesi, emek ve işçinin gerçekten özgürleştirilmesi, teknolojinin ruha tâbi kılınması gerçekleşecektir. Ancak bu durum *özgürlüğün çabasının sonucu olarak dünyada manevî bir hareket* gerektirmektedir.

Özgürlüğün bu manevî çalışması açısından bilmemizin dönüştürülmesi hayati önem taşımaktadır.

Şimdi bu bilincin evrimi görüşünün önerdiği üç hususu ele alalım. *Birincisi*; bu görüş eski çağlardaki dinî metinler, öyküler ve mitlerin, modern aklın onlara attığından çok daha fazlasına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bilincin evrimi perspektifinden, antik mitler daha çok gerçekten yaşanan bir anlam ve bilgelige, modern bilinç karşısında savaşı kaybeden anlam ve bilgelige, modern bilincin onu anlamak için gerekli bilişçi yetenekler ve özellikleri kaybettiği bir anlam ve bilgelige ilişkin anıların resim formunda ifadesi olarak görülmektedir. Bu perspektiften, modern akıl, bir çok bakımdan, önceki çağlara kıyasla yoksullaştırılmıştır.

İkinci olarak; bilincin evrimi görüşü ayrıca eski bilgelik dolu çağa dönemeceğimizi de ileri sürmektedir. Kadim gelenekleri yeniden canlandırarak, içinde bireyin kimliğini grupta ya da kutsalda bulduğu katılımcı bilincin erken aşamalarına geri dönemeyiz. Bunun nedeni erken dönem katılımcı bilincin sahip olduğu algılama ve biliş yeteneklerinden yoksun olmamızdır. Üçüncü planda bilincin evrimi görüşü, bilincin eski çağları ve formlarına saf ve sade olarak dönme girişiminde bulunmamamız gerektiğini ileri sürmektedir. Bu görüş daha çok, eğer kadim bilgelğin zamanımıza uygun formlarda yenilenmesi gerçekleştirilecekse, bunun özgür ve sorumlu benliğin gücüyle yapılması gerektiğini önermektedir. İnsanoğlu için grubu

ve doğayı aşma açısından gerekli özgürlük kapasitesi her zaman sağlanamaz. Çağdaş ilâhiyatçı John Cobb'un (1962) işaret ettiği gibi, insanlık tarihinde insanın özgürlük kapasitesi kavramı oldukça yeni bir olgudur. Özgürlük daha fazla gerçekleştirilmesi gereken bir kapasitedir ve suiistimal edilebilse ve yozlaştırılabilse de asla terk edilemez.

Rudolf Steiner sıklıkla çağımızı “bilinç ruhu çağı” olarak adlandırmaktadır (MacDermott, 1984). Zaman zaman da “manevî ruh çağı” adını vermektedir. Bu terimleri kullanırken, insanlık tarihindeki bizim çağımızın en derin trajedi ve tehlikesine, aynı zamanda da büyük potansiyeline ilişkin kendi anlayışını netleştirmiştir. Çağımızdan *bilinç ruhu çağı* olarak söz etmektedir, çünkü daha önce hiç olmadığı bir şekilde, kozmostan açık, bireysel bir bilinç içinde ayrı durabiliriz (Barfield, 1944b). Buradaki büyük tehlike başkalarından ve dünyamızdan ayrılma ve yabancılaşmamızı katılaştırmaya devam etmemiz yönündeki ciddi olasılıkta yatmaktadır. Ancak yeni bir bilinç ve yeni bir dünya için gerekli potansiyel mevcuttur. Artık yaşamla ve kozmostaki anlamla, kendi aktif, serbestçe gelişmiş, yaratıcı sevgi ve sorumluluğumuz sayesinde yeniden bağlantı kurma olanağına sahibiz. Berdyaev'in yazdığı gibi çağımızdaki özgürlüğün manevî görevi budur.

Dönüşümdeki bir sonraki adımın hür ve sorumlu benliğin eseri olması ve elbette diğer hür ve sorumlu benliklerle yeni cemaat formları içinde gerçekleştirilmesi gerekir. Geçmiş çağlarda olduğu gibi, artık bunu bizim için Tanrı yapmayacaktır. Berdyaev'in yazdığı gibi “özgürlüğü isteyen insanın kendisi değildir, daha çok Tanrı insanın özgür olmasını talep etmektedir.” Rudolf Steiner de bilinç ruhunun işlevini tanımlarken benzer şekilde şunları söylüyordu: “Gelecek kendisini uyukulu bir dinginlik yoluyla doğru biçimde şekillendirmeyecektir. Yakın gelecekte tanrılar yalnızca insanoğlunun bir şeyler yaptığı alanlarda insanoğlu ile iş birliği yapacaktır.”

Bu görevin yerine getirilmesi daha önce vurgulandığı gibi bilmemizin dönüştürülmesini ve onunla birlikte dünyamızın dönüştürülmesini gerektirmektedir. Böyle bir dönüşümün bazı zorunlu unsurlarının bana göre neler olması gerektiğine çok özet olarak işaret ederek makaleyi tamamlamak istiyorum.

Birincisi; bilmenin dönüştürülmesi ciddi biçimde düşünmeyi gerektirmektedir. Çünkü düşünme modern bilincin dünyayı özgürlük ve sorumluluk içinde bilmesinin yoludur. Dünyamızı bize kazandıran düşünmedir ve dünyamızın kalitesi düşünmemizin kalitesine bağlıdır. Günümüz-

de bazı insanlar düşünmenin gücünü kavramıştır ve dikkatimizi bu güce çekmeye çalışmaktadır. Atom bombasının geliştirilmesine katkıda bulunan seçkin matematikçi Stanislauf Ulam bir defasında düşünce gücüne olan hayretini şöyle ifade ediyordu: “Siyah bir tahtada ya da bir kağıt parçasında yer alan birkaç parça yazının insanî olayların akışını nasıl değiştirebileceğini görmek, benim için hâlâ hiç bitmeyen bir sürpriz kaynağıdır” (Rhodes, 1986: 11). Büyük biyokimyacı Erwin Chargaff (1978) düşünmenin iki madde çekirdeğine nüfuz etme ve parçalamadaki gücünü gözlemlemiştir: atom çekirdeği ve hücre çekirdeği. Her iki örnekte de Chargaff, düşünmenin gerçekleştirdiklerinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Son bir örnek olarak tarihçi John Lukacs’ın zamanımızın en önemli gerçeği olarak tanımladığı olguyu ele alalım. Lukacs bunu “olayların yapısına zihinsel müdahale” olarak adlandırmaktadır (Lukacs, 1986). Çağımızda bu zihinsel müdahale yeni nüfuz güçleri kazanmış olup, Lukacs’ın ifadesiyle bir yandan yıkıcı (maddenin temelsizleştirilmesi) diğer yandan da yaratıcı (maddenin manevileştirilmesi) yeteneklere sahiptir. O ve başkalarının işaret ettiği olgu düşünmenin maddî dünyanın kendisinin temel düzeyine kadar hem yaratma hem de yok etme gücüdür. Eğer düşünce bu güce sahipse, o zaman buna dikkat etmeliyiz. Çünkü dünyamızın kalitesi doğrudan düşünmemizin kalitesine bağlıdır. Dünyamızın dönüştürülmesi ölü düşüncemizi canlı düşünceye –yaşamı, anlamı, değerleri ve nitelikleri hem kendimizde hem de dünyada mevcut realiteler olarak ele alma kapasitesine sahip bir düşünceye– dönüştürmemizle başlayacaktır. Owen Brafield’in gözlemlediği gibi “Eğer yeterli sayıda insan dünyayı yalnızca bir mekanizma olarak algılamayı ve düşünmeyi yeterince uzun süre sürdürürse, makroskopik dünya (canlı deneyimlerimizin dünyası) sonunda yalnızca bir mekanizma hâline gelecektir” (bkz. Barfield, 1977: 185).

Canlı düşünce bütün insanların bilme işine katıldığı bir düşünce olacaktır. Bir başka deyişle canlı düşünce kavramsallık, duygu ve yoğunlaşmış irade güçlerinin geliştirildiği ve bilme işinde bir araya getirildiği bir düşünme olacaktır. Bu, değerler, anlam, kişiler ve niteliklerle tam olarak başa çıkabilecek bir bilmenin temel özü olacaktır (özellikle bkz. Steiner, 1999).

Canlı düşünce kavramların rafine, duyarlı, yükseltilmiş bir yaşam duygusuna dayandırıldığı bir düşünce olacaktır. Duygular bilişçi organlar hâline gelebilir. Fiilen dünyanın en önemli boyutlarını duygu yaşamımız yoluyla anlayabiliriz ya da anlayamayız. Duygu yaşamımız yoluyla nitelik-

ler, yaşam, bütünlük ve diğer varlıkları kavrayabilir ya da kavrayamayız. Rudolf Steiner (1947: 12-13) bir defasında bunu şöyle ifade ediyordu:

“Başlangıçta saygı ve itibar gibi duyguların bilişle herhangi bir ilişkisi olabileceğine inanmak kolay değildir. Bunun nedeni bilişi kendi başına bir yetenek olarak bir yana atma eğilimimizdir: ruhta meydana gelen başka şeylerle hiçbir ilişkisi bulunmayan bir yetenek. Bu düşünce içinde biliş yeteneğini kullananın ruh olduğunu, beden için gıda neyse ruh için de duyguların aynı şey olduğunu aklımıza getirmeyiz. Eğer bedenimize ekmek yerine taş verirse, faaliyeti duracaktır. Aynı şey ruh için de geçerlidir. Saygı gösterme, itibar etme, bağlılık ruhu sağlıklı ve güçlü yapacak, özellikle biliş için güçlendirecek besinler gibidir. Saygısızlık, antipati, bilişi hak edeni değersiz görme gibi davranışlar bilişin bu yeteneği üzerinde felç edici ve sindirici bir etki yapmaktadır.”

Burada önerildiği üzere, dinî duygular sübjektif yaklaşımlardan çok bilişin gerçek organları olabilir. Owen Barfield (1971: 10-11) bir örnek vermektedir: İhtiram* yalnızca cennette tam not bekleyeceğimiz bir erdem değil, sosyal müesseseyi besleyici bir aygıttır. Tıpkı müzik kulağı olmaksızın müzik kalitesinin tamamının hissedilememesi gibi, ihtiram da kendisi olmaksızın bütün bir nitelik silsilesinin hissedilemeyeceği bir algılama organıdır. Ancak bilişçi organlar olarak gelişmeyen duygular, bilginin önündeki engeller hâline gelir. Maalesef düşünce ile duygular arasında yapılan modern ayırım nedeniyle, dünyamız şimdi yalnızca ölü kavramlarla değil, aynı zamanda gelişmemiş, aşırı duygusal, müstehcen ve şiddet dolu duygularla ağzına kadar dolmuş; taşmaktadır. Canlı düşüncenin görevi duygusal yaşamımızın kalitesine, gücüne ve duyarlılığına daha az değil, daha fazla özen göstermektir (bkz. Kühlewind, 1988).

Bilgiyi dönüştürme çabamızın hayatî unsurlarından birisi de bizim geleneksel, âdet olmuş düşünce ve görme tarzlarımızı yıkmamıza ve yeni kavrayışlar kazanmamıza imkân verecek artırılmış yoğunlaşma ve dikkat güçlerini bilmemize dahil etmek ve geliştirmek olacaktır. Bu açıdan düşüncemize irade getirmekten söz edebiliriz. İrade bilişçi ve sanatsal egzersizler yoluyla, sabır, titiz izleme gibi kendi düşünmemizin, eğitimimizin ayrılmaz parçaları olan egzersizler yoluyla geliştirilebilir (Kuhlewind, 1988). Fizikçi David

* Özellikle kutsallığa karşı gösterilen derin saygı.

Bohm bütün gerçek yeni bilgilerin temelde hesaplama ya da değişken mantık yoluyla değil, kavrayışın öncül eylemleri yoluyla geldiğine işaret etmektedir. Bohm kavrayışı anlamın aciliyet ve bütünlüğü içinde kavranmasında verilene ve âdet olana nüfuz etme yeteneğine sahip yüksek oranda yoğunlaşmış, dikkatli bir idrak olarak tanımlamaktadır (Bohm, 1976; 1980; 1981). İçsel irade, yönlendirilmiş yoğunlaşma ve dikkat güçleri bizim âdetsel varsayımlarımız ve ölü kavramlarımızın monotonluğundan sıyrılmamız ve radikal biçimde yeni ve hayati varsayımlar ve kavramlara geçmemiz için gereklidir.

Diğer faaliyetlerimizin çok azının yapabildiği şekilde, sanat doğrudan niteli ele alır, yüksek oranda gelişmiş ve rafine olan hissetme ve irade etme nitel yeteneklerini gerektirir. Elbette nitelikler yalnızca sübjektif olarak değerlendirildiği sürece, sanat ikincil olarak kalacak ve “hoş ama vazgeçilebilir” olarak görülecektir. Kendimizde ve dünyada, hem sübjektif hem de objektif nitelikler idrak edildiğinde, sanat, bu nitelikleri algılamanın ve deneyime entegre etmenin en mükemmel yollarından birisi olarak gerçek değerini kazanacaktır.

Bilmemizi canlı düşünce yoluyla dönüştürmek; dinin, sanatın ve bilimin yenilenmesi ve yeniden entegrasyonu anlamına gelecek, nitel ile nicel, etik ile bilim ve iman ile bilgi arasındaki modern uçuruma bir köprü kurulmasını sağlayabilecektir. Bilmemizin bu şekilde dönüştürülmesi bilimimize, sanatımıza, dinimize, tıbbımıza, eğitimimize, tarımımıza, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamımıza yeni itici güçler sağlayacaktır. Bu dönüşümü gerçekleştirmede bir çok hata yapsak bile gerekli yön değişimi gerçekleştiriliyor olacaktır. Biz çağımızın gerektirdiği bilinç değişimine (*metanoiea*) dahil olacağız.

İbrahim KAPAKLIKAYA

İngilizceden Çeviren

Kaynakça 1

- Barfield, O. (1944). *Romanticism comes of age*. (1986, 2.nd ed.). Middletown, Conn: Wesleyan University Press.
- Barfield, O. (1944b). Of the consciousness soul. Barfield, O. ed. In *Romanticism comes of age* (pp.126-143). London: Anthroposophical Pub. Co.
- Barfield, O. (1965). *Saving the appearances: A study in idolatry*. New York: Harcourt, Brace, & World.
- Barfield, O. (1967). *Speakers meaning*. Letchworth, England: Rudolf Steiner Press.
- Barfield, O. (1971). *What coleridge thought*. Middletown, Conn: Wesleyan University Press.
- Barfield, O. (1977). Science and quality, in barfield, *The Rediscovery of Meaning and Other Essays*. Middletown, Conn. : Wesleyan University Press.
- Barfield, O. (1979). *Habit, guilt, and history*. Middletown, Conn: Wesleyan University Press.
- Barfield, O. (1985). *History in English words*. Edinburgh: Floris Books.
- Berdyayev, N. (1949). *The meaning of history*. London: G. Bles.
- Berdyayev, N. (1952). *The realm of spirit and the realm of caesar*. London: Victor Gollancz, Inc.
- Bohm, D. (1976). Imagination, fancy, insight, and reason in the process of thought. S. Sugerman (Ed.), in *Evolution of Consciousness*. Middletown, Conn: Wesleyan University Press.
- Bohm, D. (1980). On insight and its significance for science, education and values. D Sloan (Ed.), In *Education and human values*. New York: Teachers College Press.
- Bohm, D. (1981). Insight, knowledge, science and human values. In *Teachers College Record*, 80.
- Chargaff, E. (1978). *Heraclitian fire: Sketches from a life before nature*. Lanham, Md.: University of America.
- Cobb, J. (1962). *Living options in protestant theology: A survey of methods*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Cobb, J. (1967). *The structure of christian existence*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Crick, F. (1994). *That astonishing hypothesis: The scientific search for the soul*. New York: Scribners
- Ellul, J. (1978). *The betrayal of the west*. New York: Seabury.
- Gebser, J. (1985). *The origins of consciousness in the breakdown of the becameral mind*. Boston: Houghton Mifflin.
- Griffin, D. R. (1988). Introduction: The reenchantment of science In *The reenchantment*

- of science: Post modern proposals (pp: 1-46). Albany: State University of New York Press.
- Jaspers, K. (1953). *The origin and goal of history*. New Haven: Yale University Press.
- Jaynes, J. (1976). *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*. Boston: Houghton Mifflin.
- Kühlewind, G. (1988). *From normal to healthy: Paths to the liberation of consciousness*. Great Barrington, Massachusetts: Lindisfarne Press.
- Lehrs, E. (n. d.). *Man or matter*. New York: Harper & Brothers.
- Lukacs, J. (1986). *Outgrowing democracy*. Lanham, Md: University of America.
- McDermott, R. (Ed.). (1984). *The essential steiner: Basic writings of rudolf steiner*. San Francisco: Harper & Row.
- Niebuhr, H. R. (1978, c. 1963), *The Responsible Self: An Essay in Christian Moral Philosophy*. New York : Harper & Row.
- Prickett, S. (1986). *Words and the word: Language, poetics and biblical interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rhodes, R. (1986). *The making of the atomic bomb*. New York: Simon and Schuster.
- Smith, H. (1979). Excluded knowledge: A critique of the modern western mind-set. *Teachers College Record*, 80.
- Smith, H. (1989). *Beyond the post-modern mind*. New York: The Crossroads Publishing Company.
- Steiner, R. (1947). *Knowledge of the higher worlds and its attainment*. Hudson, N.Y: Anthroposophic Press.
- Steiner, R. (1999). *The philosophy of freedom: The basis for a modern world conception*. (Original Publication, 1894.). London: Rudolf Steiner Press.

Yazarın Türk Okuruna Notu

Modernite ve modern bilincin karşımıza çıkardığı sorunları ele alan bu makalemin Türkçeye çevrilmesinden ve *Değerler Eğitimi Dergisi*'nde yayınlanmasından onur duy-
dum. Modern düşünce yapısı değişik ülkeler ve kültürlerde değişik formlar alabilse
de, şimdi kendilerini hissettiren, bu düşünce yapısını karakterize eden temel var-
sayımların dünya çapında geçerli olduğuna inanıyorum. Ayrıca hiçbir ulus ya da kül-
türün modern düşünce yapısının karşımıza çıkardığı sorunlar ve fırsatları yaratıcı
biçimde ele almaktan hariç kalmaması gerektiğine de inanıyorum. Eğer sorunları aş-
mak ve fırsatlardan yararlanmak istiyorsak, bilme yollarımızın temelden dönüştürül-
mesinin gerekli olduğunu savunuyorum. Benim umudum; Türkiye'deki okuyucu-
larımın yollarımızın dönüştürülmesi görevinin merkezî öneme sahip olduğunu gör-
meleri ve benim farklı yaklaşımına ikna olmasalar bile, fikirlerimi daha ileri bir
düşünceyi teşvik edici bulmalarıdır. Bu boyutta bir makalenin en iyi olasılıkla ancak
muazzam bir görevin başlangıç eskizini sunabileceğini söylemeye gerek yoktur.

Opening the Gates of Knowledge

Citation/©– Sloan, D. (2003). Opening the gates of knowledge. Journal of Values Education (Turkey)/Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (4), 157-172.

Abstract– Modern consciousness has been increasingly attacked and defended, both often in one-sided ways. Modern consciousness has, indeed, had many negative consequences for the human being, and, paradoxically, at the same time, profound beneficial effects, and contains unrealized, but far-reaching, positive potentials. A fundamental transformation of our ways of knowing is required if the negative aspects of modern consciousness are to be overcome and the positive potentials to be realized. This article examines the negative consequences of dominant modern assumptions about knowing, and what would be required for a fundamental transformation of our ways of knowing that would move beyond the negative and toward the realization of the positive aspects of modern consciousness.

Key Words– Knowledge, Epistemology, Modern Assumptions, Evolution of Consciousness.